

Mot.
1989/90
K257

Motion till riksdagen

1989/90:K257

av Karl Erik Olsson och Pär Granstedt (båda c)

Etik och politik

Intresset för etiska frågor ökar. De tränger in i medicinska sammanhang, i miljöarbetet, i det ekonomiska livet, i idrottsvärlden och i forskningen. Etiska värderingar diskuteras allt oftare i samband med pressens arbete och i politiken.

Den snabba vetenskapliga och tekniska utvecklingen medför att vi i ökad utsträckning ställs inför frågeställningar som är nya och där kunskapsunderlaget inte är fullständigt. Vi tvingas att besvara nya frågor och vi tvingas fatta beslut under osäkerhet.

Samhället har samtidigt blivit mer mångfacetterat och mer pluralistiskt. Invandrade religioner och politiska uppfattningar blandas med värderingarna i en gammal nationalstat med en religion och en kung.

I det förslag till partiprogram som centerrörelsen nu remissbehandlar står det bl.a.:

Etiska regler måste prägla såväl umgänget mellan människor som all samhällsverksamhet och arbetslivet. Ju mer etik och ansvarskänsla som kännetecknar vårt personliga uppträdande, desto färre förbud och detaljregler behöver samhället utfärda.

Varje samhälle behöver gemensamma normer och värderingar. Ett till synes normlöst och värderingsfritt samhälle öppnar dörren för antidemokratiska och inhumana filosofier. Tilltagande våldstendenser och meningslös förstörelse beror ofta på mänskliga problem som ensamhet och brist på meningsfull tillvaro. De är också uttryck för behov av livsåskådning, av gemensamma normer och värderingar.

Människan behöver en livsåskådning som ger grunderna för hur man ska förhålla sig till medmänniskorna, naturen, till framtiden och till livets mening och innehåll.

Många människor anser att tekniken håller på att "ta över" utvecklingen. Den "lilla" människans handlande upplevs som betydelselöst. Många saknar en historisk referensram och få har möjligheter att skaffa sig en bild av vad den egna handlingen leder till. Det finns stor risk att den enskilda människan känner sig allt mindre i en allt större och mer komplicerad värld.

Miljöfrågorna har självklart bidragit till många nya etiska funderingar. Allt är inte pengar. Naturen har ett värde. Våra efterkommande har rätt till en frisk natur.

Etik kommer från det grekiska *ethos* som närmast betyder sedvänja. Ordet etik skiljer sig från det latinska *moral* på så sätt att etik närmast står för de teoretiska bedömningarna av våra värderingar av handlingar och bakgrunden till dem. *Moral* hänger samman med människans praktiska, konkreta agerande.

Genom etiska överväganden försöker vi avgöra hur man i en viss typ av situation bör handla. Men etik är inte detsamma som ett godtyckligt tyckande. För att vara etiskt riktigt måste ett ställningstagande vara grundat på goda skäl och argument.

Redan de gamla grekerna

Sokrates (470-377 f Kr) var en av de första som på allvar diskuterade frågan om de etiska värderingarna och deras omvandling till moraliskt handlande. Hippokrates som levde ungefär samtidigt diskuterade framför allt etiken inom vården. Han var i själva verket den förste som talade om att ha patientens bästa för ögonen.

Den grekiska idéläran och judendomen finns bakom den kristna livsåskådningen som är grunden för det västerländska etiska tänkandet och för vår etiska tradition.

Etiska instrument

Med etiken som utgångspunkt kan vi granska vårt sätt att leva. Men i takt med att vi får ny kunskap tvingas vi också till nya ställningstaganden. Vi behöver kontinuerligt blanda *förnuft*, *samvete* och *inlevelseförmåga*. Det är i den fortlöpande processen som vi inser att det inte finns givna svar på alla frågor. Det finns inga enkla svar på vad som kan tillåtas och inte tillåtas i miljön. Det är inte på förhand givet var gränserna skall dras när det gäller utnyttjandet av den moderna biotekniken.

Med vårt förnuft kan vi analysera problem, tänka i olika banor och väga alternativ mot varandra. Samvetet säger oss att en viss attityd eller handlingslinje är rätt eller fel. Det talar om för oss att allt som *kan* göras inte alltid *bör* göras. Inlevelseförmågan hänger samman med att kunna förstå hur en annan människa har det. Men den hänger inte bara samman med det förnuftsmässiga, utan också med att tränga in i en annan människas känslomässiga upplevelse av sin situation. Därför utgör också *inlevelse*, *intuition* och *medkänsla* omistliga tillgångar i etiska bedömningar.

Tre syner

I den etiska diskussionen ryms också frågan om vilken människosyn vi skall ha. De flesta av oss ansluter sig förmodligen till den *humanistiska* människosynen. Den innebär att människan är ett subjekt, ett jag, som har frihet, ansvar och mänsklig värdighet och integritet. Människan är inte ett medel. Människan är alltid ett mål i sig. Människan bär inom sig ett medvetande och skapande krafter.

Inligt den *teknokratiska* människosynen har individen frihet till olika

handlingsalternativ. Den utgår från att människan är ett objekt som man kan hantera, reparera och manipulera. Vetenskap, teknik, informationsmedia och politiska krafter kan styra vår uppfattning om vad som är rätt och del.

Mot. 1989/90
K257

Enligt den *deterministiska* människosynen, är människan en i förväg fullständigt programmerad varelse. Människan är inte fri och kan inte ta ansvar för sina handlingar. Allt är i förväg bestämt.

Den humanistiska synen

Principen i den humanistiska människosynen om alla människors lika värde är avgörande. En människas *människovärde* gör att man alltid måste betrakta och behandla henne som en individ. Det mänskliga värdet är omistligt. Det kan inte förhandlas bort. Det består även om det ibland kränks.

Denna syn på människovärdet för också med sig krav på *integritet*. Alla har rätt att få sin integritet respekterad. Även om de inte själva kan föra sin egen talan. *Självbestämmandet* däremot, kan ibland begränsas. Men det innebär inte att integriteten "förhandlats bort". Integritet kan bara respekteras eller kränkas.

Etisk analys viktig

Självbestämmandeprincipen säger att man bör få bestämma över sitt eget liv och sina egna handlingar. *Lidandeprincipen* talar om att man inte bör skada, man bör inte åstadkomma lidande i världen. *Godhetsprincipen* innebär att en människa har en skyldighet att göra gott. *Rättvisepincipen* säger helt enkelt att man bör vara rättvis. Alla bör behandlas lika.

I varje handlingsituation går det inte renodlat att välja en av principerna. De kommer i själva verket ofta i konflikt med varandra. I sådana situationer blir de etiska övervägandena särskilt betydelsefulla. Vi tvingas reflektera och rangordna.

Ett viktigt steg i den etiska analysen är försök att precisera olika handlingsalternativ och möjliga lösningar. Inte minst i samhällsetiska frågor gäller det att försöka få grepp om de olika alternativens konsekvenser för de *intressenter* som är berörda. Genom att också ta reda på vilka de olika intressenterna är, får man en möjlighet att identifiera och dela upp problemen.

Olika intressenter uppfattar och beskriver inte problem på samma sätt. Olika intressenter har också olika makt när det gäller att göra sin åsikt gällande. Två kategorier av intressenter har ingen makt alls. Det är de döda och de ännu inte födda. Vi kan ändå tycka att det i vissa frågor finns skäl att ta hänsyn till dem.

En etisk analys kan rymma följande steg:

1. Intressenterna i frågan identifieras.
2. Man tar reda på vilka olika värderingar intressenterna har och beskriver deras intressen på kort och på lång sikt samt kartlägger deras maktresurser – eller brist på makt.
3. Olika intressekonflikter identifieras.
4. Ett konkret handlingsmönster formuleras med utgångspunkt från någon av de överordnade principerna.

”Tio Guds Bud” har under lång tid betraktats som ett rättesnöre för de flestas handlande. Idag saknas en självklar och allomfattande etisk-moralisk auktoritet som talar om vad som är rätt eller fel. Nutidsmänniskan har många och ofta motsägelsefulla förebilder och hon matas ständigt med motstridig information. Det blir svårt att ta ställning i etiska och moraliska frågor. Detta leder i sin tur till ökad vilsenhet. Denna vilsenhet har vi kunnat notera på flera sätt, inte minst i den senaste tidens våldsdebatt. Men också skattefiffel, snatteri, bristande miljöansvar och dålig trafikmoral har ytterst att göra med att människor saknar etiska referenspunkter. Därför är det viktigt att de etiska frågorna ges stor plats i den allmänna debatten och inte minst i utbildningssammanhang. Ytterst handlar det om ett gemensamt ansvar för samhällsutvecklingen.

Yrkesetik

Mest uppmärksamhet har nog de etiska frågorna fått när det gäller *vård och omsorg*. En anledning och kanske den viktigaste är att den tekniska och medicinska utvecklingen idag ställer oss inför möjligheter, men också problem, som tidigare inte varit kända eller förutsägbara.

Under senare tid har frågor om etik i vården ställts på sin spets i samband med prioritering och fördelning av vårdens knappa resurser. Den medicinska-tekniska utvecklingen har gjort det möjligt för vården att diagnostisera, behandla och bota allt fler svåra sjukdomstillstånd, också högt upp i åldrarna. Samtidigt har hälso- och sjukvården fått vidkännas minskade resurser.

Den moderna medicinska kunskapen och tekniken har resulterat i att begrepp som liv och död har tänjts, förlängts, tidigarelagts och förändrats.

Under 1990-talet kommer med stor sannolikhet frågor om hur vårdens resurser ska prioriteras att få ökad betydelse. Samtidigt kommer helt säkert nya forskningsrön att leda till ytterligare krav på behandlingsinsatser. Därför är det nödvändigt att intresset för de etiska frågorna hålls levande och finns med i all verksamhet.

Det får aldrig råda tvivel om fundamenten i svensk hälso- och sjukvård. Det handlar om att värna människovärdet, att trygga en rättvis vård byggd på solidaritet och medkänsla. Detta är ytterligare skäl för att den etiska debatten inom hälso- och sjukvården måste hållas levande.

Affärsetik och *börsetik* är moderna skapelser. I takt med att det avslöjas hur individer inom affärs- och börsvärlden utnyttjar sin position och sina kunskaper till ”snabba klipp” och egen ekonomisk vinning ökar kravet på etiska överväganden.

Flera händelser på senare tid, allt från affärer på börsen till uppmärksammade fall av skatteplanering, visar behovet av djupgående debatt och prövning när det gäller de etiska utgångspunkterna för näringslivet. Spelregler måste naturligtvis fastställas genom samhällets lagstiftning. Men därutöver krävs en egen prövning av etiska normer och förhållningssätt av näringslivets aktörer. En debatt om dessa frågor har redan startat.

Till grund för näringslivets etiska diskussion krävs en djupgående debatt för att ge perspektiv och pröva värderingar och etiska förhållningssätt.

I en del andra länder, t.ex. USA, finns längre tradition när det gäller näringslivet och de etiska frågorna. I Sverige behöver vi bl.a. i den ekonomiska utbildningen starka inslag av kvalificerad undervisning i affärsetik, idéhistoria och filosofi.

Idrotten berörs också av etiska frågeställningar. Fusk och doping hör till dagens debatt. Också inom idrotten kommer vetenskapliga landvinningar att skapa möjligheter och väcka nya frågor.

Den *pressetiska debatten* gäller individers integritet och konflikten med kravet på en fri och öppen debatt. Inom massmedia finns sedan länge ett väl utvecklat system av etiska normer och en pressetisk debatt förs fortlöpande.

I *forskningssammanhang* diskuteras på vilket sätt forskningen bedrivs och vad resultaten kan komma att användas till.

Inom samhällsområde efter samhällsområde ökar behovet och utarbetandet av vägledande etiska normer. Man efterlyser grundläggande värderingar med etiska utgångspunkter att motverka det som många betraktar som en destruktiv normlöshet.

Lag och etik

I ett etiskt svagt samhälle behövs en stark lagstiftning. I ett samhälle med starka gemensamma etiska värderingar minskar behovet av juridiskt regelverk. Etiska värderingar underlättar för demokratin.

Lagstiftningen måste vara förankrad i människornas rättsmedvetande. Om lagarna stiftas oberoende av människans uppfattning om rätt och fel, uppstår vartefter ett växande gap mellan vardagens etik och den samhällsliga etiken.

För att människors etik och samhällets reglering av normer ska kunna stå i samklang, krävs fasthet och konsekvens i lagstiftningen. Den lagliga innebörden av en handling måste kunna överblickas när den utförs. Retroaktiv lagstiftning, generalklausuler osv, motverkar detta.

Regleringar måste vara överblickbara, inte för många, inte ständigt nya, inte ständigt förändrade.

Etik kräver av individen ett eget förhållningssätt, egna värderingar av "rätt" och "orätt", egen inre vilja att handla etiskt och även viss grad av egenkontroll.

Det är svårt att på politisk nivå hantera etiska frågeställningar. Man kan inte lagstifta om dem. Etiska värderingar måste fås att "fungera" sida vid sida med lagstiftningen. Etik och lagstiftning måste samspela. De förutsätter varandra!

Etik och politik

Fler grupper i samhället måste utveckla sina egna etiska normer. Några yrkesgrupper har sedan gammalt enats kring etiska regler. Det gäller t.ex. läkare, advokater och journalister.

Under senare år har ledande företrädare för olika samhällsintressen allt oftare kritiserats för oetiskt handlande. Många svenskar uppfattar det som om politiker och andra makthavare skaffar sig förmåner på skattebetalarnas

bekostnad. Kritik riktas också mot politiska löften som inte infrias, mot politiska halvsanningar, mot politiskt "käbbel" osv.

För att stärka förtroendet för det politiska livet och demokratin är det angeläget att politikerna driver en etisk diskussion och enas om vissa grundläggande etiska förhållningsregler. Sådana regler kan utformas i samverkan mellan partierna, t.ex. i en arbetsgrupp under ledning av riksdagens talman. Reglerna kan sedan antas av partiernas styrelser, kongresser och stämmor och tjäna till vägledning för det dagliga arbetet.

Sådana etiska regler för politiker är inte avsedda att ersätta väljarnas granskning av sina politiker genom den vanliga politiska processen – i partier och i val. De ska istället tjäna som ett instrument för självsanering och som en vägledning och stöd i politikernas dagliga arbete.

Punkter att ingå i en sådan etisk regelsamling för politiker kan vara:

1. Politiker ska ständigt sträva efter att motsvara allmänhetens förtroende.
2. Politikern ska hålla sig till sanningen, så långt han/hon känner till den, och inte förvränga fakta till sin eller partiets egen fördel.
3. Politikern ska argumentera i sak och inte ägna sig åt omotiverade personangrepp.
4. Politikern ska alltid vara beredd på en offentlig granskning av sitt uppdrag.
5. Politikern ska öppet redovisa sina inkomster. Skälig ersättning ska ges för det politiska uppdraget.
6. Politikern ska inte sträva efter att skaffa sig privata förmåner av sitt politiska uppdrag.
7. Politikern ska inte utnyttja tillgång till information som han/hon har genom sin ställning för personlig vinning (politiska insidervinster).
8. Politikern ska vinnlägga sig om att inte komma i jävssituationer. En lämplig åtgärd för ledande politiker kan t.ex. vara att ställa egna aktier under en oberoende förvaltare.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

[att riksdagen hos regeringen begär åtgärder för att i olika utbildningssammanhang föra in undervisning i etiska frågeställningar,¹]

1. att riksdagen hos regeringen begär åtgärder för att hos offentliga institutioner, myndigheter etc. stimulera till åtgärder för att ge etiska värderingar utrymme i myndighetsutövningen,
2. att riksdagen beslutar på samma sätt som olika yrkesgrupper, att utarbeta etiska normer för politiker på sätt som föreslås i motionen.

Stockholm den 25 januari 1990

Karl Erik Olsson (c)

Pär Granstedt (c)

